

УДК: 336.77

К.М. Горбенко, А.О. Захарченко

DOI: 10.36919/2312-7812.2.2022.79

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРЕДИТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена висвітленню деяких аспектів проблематики фінансово-кредитного механізму сприяння підприємству в Україні. Виявлено вплив вартості кредитів на економічну діяльність. Розглянуто науково-методичні підходи до пошуку шляхів удосконалення кредитних взаємовідносин між банками та підприємствами.

Поступове відновлення економіки збільшує потреби підприємств у кредитних коштах. Проте в Україні малий і мікробізнес стикається із серйозною проблемою доступу до фінансово-кредитних ресурсів. Переважно підприємства реінвестують у розвиток бізнесу власні грошові кошти. Така ситуація зумовлена високою вартістю банківських кредитів. Банківські установи поступово зменшують вартість кредитів і намагаються не погіршувати нецінові умови кредитування. Проте відсоткові ставки залишаються достатньо високими, чим відштовхують значну частину підприємств від банків.

У сучасних економічних умовах для України одними із основних завдань є створення сприятливих передумов для неперервності відтворювального процесу та розвитку підприємницької діяльності у реальному секторі господарства. А забезпечення суб'єктів господарювання необхідними грошовими ресурсами є основним завданням банківського сектору. Таким чином, умови що склались у системі взаємодії банківських установ та підприємств реального сектору, набувають особливого значення, а саме виникає необхідність прийняття комплексу заходів щодо активізації банків у формуванні фінансових ресурсів суб'єктів підприємницької діяльності.

В результаті дослідження нами проаналізовано стан, проблеми та можливі перспективи кредитування підприємств України. Виявлено особливості кредитних відносин великих та малих підприємств із комерційними банками, проаналізовано їх стан і тенденції розвитку, а також сучасні умови банківського кредитування підприємств. Визначено необхідність державної підтримки в забезпеченні мікропідприємств доступними довгостроковими кредитними ресурсами та запровадження механізмів пільгового кредитування.

Встановлено, що за останні роки спостерігається зростання обсягів кредитування малих і мікропідприємств у національній валюті на фоні певного зниження відсоткових ставок за цими кредитами. Водночас, зменшуються обсяги кредитування підприємств малого і мікробізнесу в іноземній валюті.

На державному рівні основним завданням є здешевлення банківських кредитів шляхом регулювання ставок рефінансування і мінімізації вартості кредитів з боку НБУ. Проте вартість кредитних ресурсів залишається високою. Важливим завданням є розвиток альтернативних способів забезпечення кредитів, зокрема страхування фінансових ризиків, заснування гарантійних фондів або надання державних гарантій.

The article is devoted to highlighting some aspects of the problems of the financial and credit mechanism for promoting entrepreneurship in Ukraine. The impact of the cost of loans on economic activity has been revealed. Scientific and methodical approaches to finding ways to improve credit relations between banks and enterprises are considered.

The gradual recovery of the economy increases the needs of enterprises in credit funds. However, in Ukraine, small and micro businesses face a serious problem of access to financial and credit resources. Enterprises mostly reinvest their own funds in business development. This situation is due to the high cost of bank loans. Banking institutions gradually reduce the cost of loans

and try not to worsen non-price lending conditions. However, interest rates remain high enough, which pushes a significant part of enterprises away from banks.

In modern economic conditions, one of the main tasks for Ukraine is the creation of favorable conditions for the continuity of the reproductive process and the development of entrepreneurial activity in the real sector of the economy. And providing business entities with the necessary monetary resources is the main task of the banking sector. Thus, the conditions that have developed in the system of interaction between banking institutions and enterprises of the real sector acquire special importance, namely, there is a need to adopt a set of measures to activate banks in the formation of financial resources of business entities.

As a result of the research, we analyzed the state, problems and possible prospects of lending to Ukrainian enterprises. The features of credit relations of large and small enterprises with commercial banks are identified, their state and development trends are analyzed, as well as the current conditions of bank lending to enterprises. The need for state support in providing micro-enterprises with available long-term credit resources and the introduction of preferential lending mechanisms has been identified.

It has been established that in recent years there has been an increase in the volume of lending to small and micro-enterprises in the national currency against the background of a certain decrease in interest rates for these loans. At the same time, the volume of lending to small and micro businesses in foreign currency is decreasing.

At the state level, the main task is to make bank loans cheaper by regulating refinancing rates and minimizing the cost of loans by the NBU. However, the cost of credit resources remains high. An important task is the development of alternative ways of securing loans, in particular financial risk insurance, the establishment of guarantee funds or the provision of state guarantees.

Ключові слова: господарські товариства, комерційні банки, фінансово-кредитна підтримка.

Keywords: business partnerships, commercial banks, financial and credit support.

Постановка проблеми. В умовах довготривалої економічної кризи в Україні, підсиленої політичними проблемами, особливого значення набуває створення сприятливих умов для розвитку малих і середніх підприємств. У цьому контексті важливу роль відіграє стимулювання належного його фінансового забезпечення – залучення кредитів в якості джерел фінансування розвитку підприємництва. Налагодження стратегічного партнерства між суб'єктами підприємництва та банками сприятиме розвитку конкурентного та інноваційного середовища в економіці країни.

Високі процентні ставки грошового ринку є головним бар'єром для нарощування обсягів кредитування реальної економіки та забезпечення достатньої мотивації інвестицій.

Окрім того, проблемою розвитку підприємств в Україні є нестача фінансових ресурсів, що зумовлює потребу в залученні коштів на фінансовому ринку, зокрема, шляхом отримання банківських кредитів. Особливої актуальності питання залучення кредитних ресурсів для фінансової підтримки діяльності мікропідприємств набуло в період коронакризи, зумовленої пандемією COVID-19. В той же час, спостерігається певна суперечність щодо вирішення зазначеного питання. З одного боку підприємства відчують гостру потребу у банківському кредитуванні, а з іншого – у банків існують певні труднощі щодо її задоволення через ризикованість, невеликі обсяги, а відтак і витратність надання кредитів для всіх форм підприємств.

Необхідність наукового пошуку шляхів вирішення зазначеної суперечності зумовлює актуальність дослідження шляхів активізації банківського кредитування підпри-

емств в Україні з врахуванням особливостей сучасних умов ведення виробничо-господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ролі банківського кредитування в національну економіку є достатньо висвітленою у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених: Алексеєнко Л., Васильєва Т., Васильченко З., Єпіфанов О.А., Коупленд Т., Леонов С., Лютий І., Мишкін Ф., Роуз П., Савлук М., Сало І., Стигліц Дж., Тобін Дж., Фішер І. та ін.

Мета статті. Метою є дослідження основних негативних чинників, що стримують відновлення кредитування реального сектору економіки України та визначення найбільш доцільних напрямів вирішення такого завдання у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. В успішному розвитку економіки України важливу роль відіграють малі та мікропідприємства, які дають змогу вивести на ринок нову конкурентоспроможну продукцію для найбільш повного задоволення потреб населення, а також знизити рівень безробіття в країні. Реалізація потенціалу нових підприємств у вирішенні економічних і соціальних проблем неможлива без ефективної фінансово-кредитної підтримки з боку банківських установ і держави.

Останні роки грошово-кредитна політика в Україні формувалася під негативним впливом політичної нестабільності та продовження військових дій на сході країни, що провокували зниження ділової активності суб'єктів господарювання та падіння обсягів виробництва. В цих умовах загострилася також проблема дефіциту кредитних ресурсів для підтримки та розвитку реального сектору економіки.

Відповідно, за даними таблиці 1, протягом 2018-2021 рр. було ліквідовано 695 господарських товариств (акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю, повних товариств, командитних товариств), 159 державних, 9 приватних підприємств та утворено 3182 фермерських господарств.

Таблиця 1

Кількість підприємств в Україні у 2018-2021 рр. [1]

Роки/ Форми господарювання	2018	2019	2020	2021
Господарські товариства	14355	13939	13752	13660
Державні підприємства	3840	3754	3719	3681
Приватні підприємства	200053	200283	200127	200044
Фермерське господарство	45583	46794	47735	48765

Особливу роль у активізації економічної діяльності бізнесу за нинішніх економічних умов, що склалися в Україні, мають зіграти комерційні банки, які виступають посередниками у перерозподілі тимчасово вільних коштів. Однак, вітчизняні комерційні банки в силу різних причин не забезпечують достатньою мірою фінансування виробничих потреб українських підприємств через механізм банківського кредитування, що дає підстави вважати проблемні питання такими, що потребують подальшого вирішення.

Головними перешкодами у кредитуванні підприємств залишаються висока вартість кредиту, його недостатнє заставне забезпечення, труднощі з одержанням довгостро-

кових кредитів. Це пояснюється тим, що довгострокові кредити є ризиковими для банку у зв'язку з нестабільним економічним становищем в Україні, невідомими перспективами валютного курсу гривні, порівняно високим рівнем інфляції та іншими чинниками (поведінка інвесторів, відносини з МВФ тощо).

Таблиця 2

Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) іншим фінансовим корпораціям, за строками погашення за 2018-2021рр.,млн грн [2]

За строками/ Роки	Усього	до 1 року	від 1 року до 5 років	більше 5 років
2018	9 222	4 940	3 402	880
2019	9 577	5 554	3 248	774
2020	5 701	3 057	2 277	367
2021	9 644	6 095	2 451	1 098

За даними таблиці 2 можна сказати, що банківські установи надають перевагу короткостроковим кредитам, адже у 2021 році вони займають 63 % від усієї суми наданих кредитів, тоді як довгострокові (більше 5 років) склали 11,4%. У 2020 році загальна кількість довгострокових кредитів різко знизилася (367 млн грн), зниження зацікавленості банків у «довгому» кредитуванні пояснюється, зокрема, високою часткою проблемної кредитної заборгованості у структурі вже сформованого кредитного портфелю.

Отже, за офіційними даними Національного банку України серед усіх форм господарювання суб'єкти середнього підприємництва у грудні 2021 року займають 53% від загальних обсягів кредитування всіх підприємств (2 921 млн грн), а, наприклад, суб'єкти мікропідприємництва лише – 6 % (рис.1).

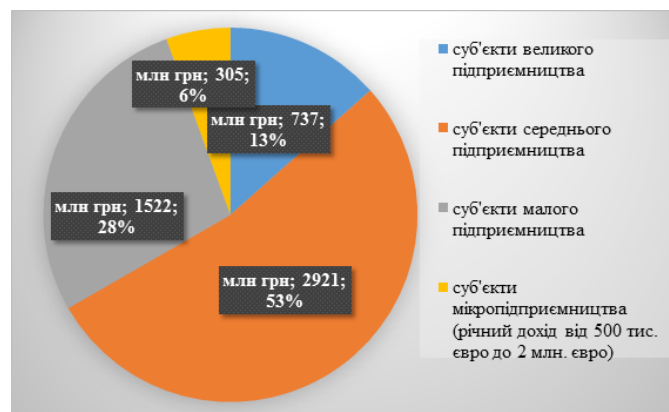

Рис. 1. Кредити надані корпораціям за розміром суб'єктів господарювання у грудні 2021 року [2].

Урядом запроваджено спеціалізовані програми, спрямовані на активізацію довгострокового кредитування, зокрема, «Доступні кредити 5-7-9 %» та «Доступна іпотека 7 %», які також мали активізувати попит банків на довгострокові вклади населення як джерело для надання довгострокових кредитів, адже держава в межах дії цих програм лише компенсує позичальникам частину витрат на сплату відсотків по кредитах, проте ресурси для надання кредитів банки залучають самостійно. Водночас практична реалізація даних програм супроводжується низкою труднощів.

Недосконалість чинного механізму державного регулювання банківської діяльності, що не повною мірою враховує потреби української економіки у довгострокових кредитах та депозитах. Зокрема, чинні норми обов'язкового резервування залучених коштів з 13.03.2020 р. передбачають резервування на рівні 0 % по всіх гривневих коштах клієнтів банків та 10 % по всіх валютних рахунках, незалежно від строковості. Ці норми потребують вдосконалення з метою стимулювання банків залучати довгострокові кредити підприємств [9].

Це говорить про те, що мікропідприємства при існуючих умовах не мають змоги користуватися кредитними ресурсами на відміну від великих та середніх підприємств.

На даний час особливо актуальним є питання кредитування мікро підприємств, переважна більшість яких обмежена в можливостях кредитування, характеризується низькою конкурентоздатністю та недостатнім рівнем кваліфікації для отримання кредиту. Не кожне мале чи мікропідприємство спроможне оплачувати досить високі процентні ставки. Комерційні банки, у свою чергу, не поспішають розвивати відносини з мікропідприємствами через підвищений ризик неповернення кредитів [3 с. 27].

Доступ малих чи мікропідприємств до кредитних ресурсів є складним, а для низки компаній він практично закритий. Спостерігається посилення вимог банківських установ до позичальників, які охоплюють:

- 1) наявність ліквідного майна для застави;
- 2) доволі тривалий час існування фірми;
- 3) прибутковість компанії;
- 4) обґрунтування витрачання коштів;
- 5) прозорість звітності;
- 6) позитивна кредитна історія;
- 7) хороша репутація фірми [6].

Величезний вплив на кредитування малого бізнесу надав той чинник, що банківські установи прагнуть підтримати клієнтів серед великого бізнесу, тому що багато хто з них втратили можливість кредитування своєї діяльності зарубіжними банківськими установами.

Аналіз статистичних даних щодо динаміки обсягів та структури кредитування великого, середнього та малого підприємництва в Україні дає змогу зробити висновок, що при залученні кредитних ресурсів підприємства надають перевагу кредитам у національній валюті, обсяги яких з кожним роком повільно, однак зростають. Водночас, обсяги кредитів, залучених підприємствами малого і середнього бізнесу в іноземній валюті мають тенденцію до зниження (рис.2).

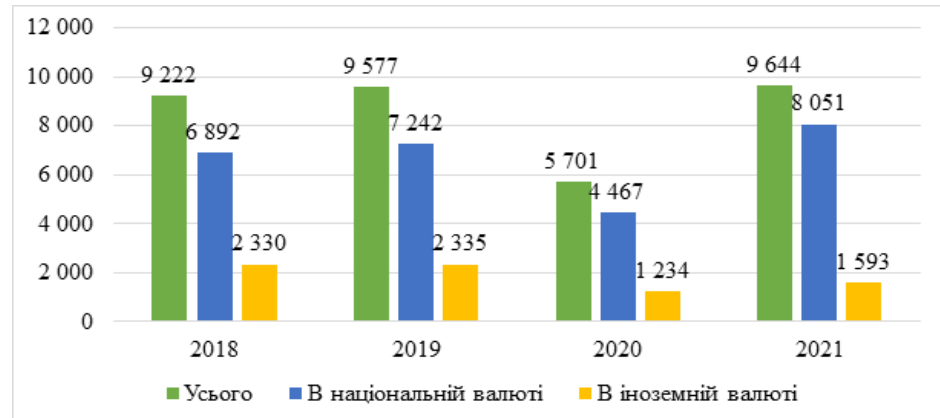

Рис. 2. Кредити, надані суб'єктам господарювання за видами валют за 2018-2021 рр. ,млн грн [2].

Станом на 31 грудня 2021 року обсяг кредитів, отриманих суб'єктами бізнесу в національній валюті становив 9 644 млн грн, в той час як сума отриманих кредитів в іноземній валюті була майже втричі меншою і дорівнювала 1 593 млн грн.

На практиці банківські установи продовжують обережно ставитися до видачі кредитів суб'єктам малого бізнесу. Чинниками, які обмежують можливості малого бізнесу отримати кредитні кошти є, з одного боку, суворі вимоги банківських установ до малих і середніх підприємств щодо надання гарантій повернення коштів через характерний для таких підприємств підвищений рівень операційного ризику та відсутність у багатьох з них тривалої кредитної історії, а з іншого боку – властива суб'єктам малого бізнесу специфічна структура активів, у якій нерухомість, яка могла б слугувати заставою повернення кредиту, представлена мінімальною часткою [5].

З 2019 року спостерігається зниження середньозважених відсоткових ставок за новими банківськими кредитами, наданими суб'єктам господарювання. Тенденція до стрімкого зниження відсоткових ставок за новими кредитами в національній валюті підприємствам бере початок із січня 2020 року (у цілому, зменшення на 2,7 п. п. — з 11,9 % у січні до 14,5 % у грудні), і мала місце на фоні зниження облікової ставки Національного банку України, яке планомірно розпочалось із квітня 2019 року (15,2 %). У 2020 році зросла відсоткова ставка за новими кредитами в іноземній валюті підприємствам (6,8%), через коливання валютних курсів та внаслідок реалізації проінфляційних ризиків.

Серйозний конфлікт інтересів комерційних банків, як постачальників кредитних ресурсів, і малого бізнесу, як потенційного їх споживача, виникає на ґрунті високих процентних ставок. Станом на 2021 р. комерційні банки надають кредити суб'єктам господарювання 9-12,5 % у гривні (рис.3).

Для порівняння: у період економічної кризи розвинуті країни йдуть шляхом скорочення ставок рефінансування майже до нуля з метою збереження ринку кредитування. Навіть в умовах кризи процентні ставки за кредитами у країнах Європи не перевищують 3-6 % річних. Такий підхід сприяє розширенню виробництва, росту конкуренції і зниженню рівня інфляції.

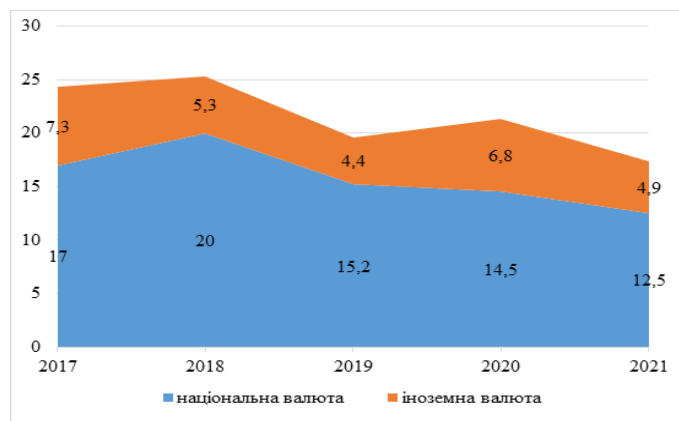

Рис. 3. Вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України суб'єктам господарювання протягом 2017-2021 рр., % [4]

На жаль, такий механізм регулювання облікової ставки не застосовується в банківській системі України, адже кінці 2021 року за даними звітності банків України відсоткова ставка за кредитом для суб'єктів господарювання була на рівні 12 %, наслідок — низьке зростання обсягів вітчизняного виробництва, не значне покращення економічних показників.

Безперечно відсоткова ставка для суб'єктів господарювання знизилася, але цього замало для того, щоб підприємства України почали в більших обсягах користуватися кредитними ресурсами(рис.4).

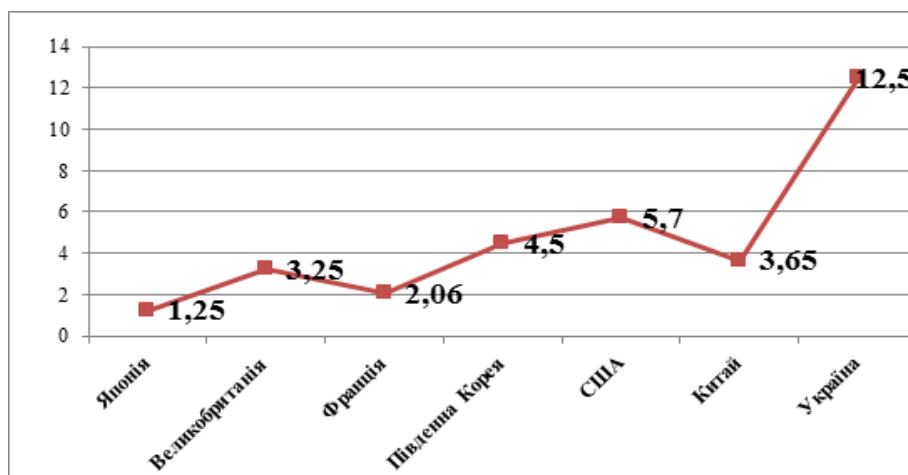

Рис. 4. Порівняльний аналіз відсоткової ставки в країнах світу на грудень 2021 року, %

Тому високі процентні ставки продовжують гальмувати розвиток малого та мікро бізнесу. Якщо політика НБУ буде й надалі спрямована на зниження вартості кредитів для суб'єктів господарювання, то збільшиться попит на кредитні ресурси, а, отже, підприємства матимуть більші перспективи для економічного розвитку та збільшення обсягів виробництва.

Напрямами поліпшення ситуації в сегменті банківського кредитування підприємств мають стати:

- удосконалення банками кредитних продуктів і послуг для промислових підприємств із більш детальним урахуванням галузевих і регіональних особливостей підприємств;

- активне інформування і залучення підприємств до участі в діючих міжнародних фінансового-кредитних програмах розвитку;

- збільшення строків кредитування підприємств для кредитів, наданих на інвестиційні цілі та капітальні витрати;

- запровадження державної програми здешевлення кредитів для галузей промислового сектору;

- зафіксувати роль банківської системи як однієї з ключових ланок у сприянні розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств[7];

- застосування в практичній роботі комплексного банківського обслуговування підприємств з пропозиціями необхідних комплексних банківських продуктів.

Використання комплексних банківських продуктів для суб'єктів господарювання банками, дозволить останнім знизити реальну відсоткову ставку за кредитами шляхом оптимальної комбінації наявних у банку фінансових продуктів. Okремо слід виділити можливість забезпечення банківської участі у стимулюванні інноваційно-інвестиційної діяльності малого та мікро підприємництва. Дієвим механізмом активізації інноваційного напрямку розвитку підприємництва є залучення регіональних адміністрацій та банків і страхових компаній.

Висновки. Поглиблення загальноекономічних проблем пов'язаних із глобальною пандемією, нестабільністю світових ринків, підвищення ціни на позикові ресурси, раціональна організація і контроль за станом кредиторської заборгованості відіграє найважливішу роль в ефективності господарської діяльності підприємств.

Платоспроможність підприємства в значній мірі залежить від стану кредиторської заборгованості. Кожного року велика кількість підприємств банкрутує через недостатність фінансових ресурсів, які б могли бути запозичені з українських банків, але висока вартість кредитів створює труднощі в кредитуванні [8].

Грошово-кредитна політика НБУ в меншій мірі спрямована на підтримку бізнесу, адже має інтереси в отриманні більших доходів за рахунок високих відсоткових ставок за кредитами. В свою чергу комерційні банки також мають на меті отримати додаткові прибутки від своєї діяльності, тому пропонують кредити суб'єктам господарювання за ще вищими відсотками.

Значною проблемою, що стримує розвиток сегмента банківського кредитування підприємств, є формування «замкненого кола», у якому перебуває значна частина вітчизняних промислових підприємств. Зокрема, результати проведеного дослідження засвідчують, що у сучасних реаліях підприємства промисловості є обмеженими у

власних коштах, дуже часто — неплатоспроможними, і в цілому відчувають гостру недостатність фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності [11].

З другого боку, слабка динаміка банківського кредитування підприємств промисловості і збільшення частки недіючих кредитів не сприяє збільшенню прибутковості банків, тому що це створює додаткові ризики і навантаження на банківський капітал. Для компенсації банки формують відповідні відсоткові ставки за кредитами, які розцінюються підприємствами як високі.

Для розвитку банківського кредитування підприємств в Україні потрібно створити ряд передумов, які б забезпечили зниження відсоткової ставки за кредитами для підприємств, розширення спектру банківських послуг для цього сегменту ринку, розробку нових гарантійних схем фінансово-кредитної підтримки підприємств, удосконалення технологій кредитування для суб'єктів підприємницької діяльності.

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 2. Грошово-кредитна та фінансова статистика грудень 2021 року / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2021-12.pdf?v=4; 3. *Батковський В.А.* Проблеми кредитування малого підприємництва / В.А. Батковський Вісник НБУ. 2015. Квітень. С. 28-33; 4. Вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України (без урахування овердрафту) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://bank.gov.ua/files/Procentlastb_KR.xls; 5. *Партин Г. О., Омелян Х. А.* Кредитування діяльності малих і середніх підприємств в Україні: сучасні особливості та шляхи розвитку. / Г. О. Партин, Х. А. Омелян Ефективна економіка 2022. № 2. С.29-31; 6. *Чайковський Я.* Сучасний стан та напрями розвитку банківського кредитування малого і середнього бізнесу в Україні. Я. Чайковський Світ фінансів. 2021. 3 (68) С. 80-90; 7. *Гук О. В., Шендерівська Л. П., Мохонько Г. А.* Інвестування інноваційної діяльності: начальний посібник для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 073 Менеджмент. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Видавництво «Політехніка», 2022. 186 с.; 8. Фінанси підприємств: навчальний посібник [Ситник Н. С., Смолінська С.Д., Ясіновська І.Ф.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 278; 9. Активізація залучення довгострокових вкладів населення як джерела ресурсів для довгострокового кредитування [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/dovgostrokove-kredytuvannya.pdf>; 10. *Балацька А.* Напрямки вдосконалення кредитного забезпечення розвитку підприємницької діяльності в Україні [Електронний ресурс] / А. Балацька Галицький економічний вісник. 2020. № 2. С. 136-144. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gev_2020_2_16; 11. *Герасименко А. В.* Сучасні особливості банківського кредитування промислових підприємств [Електронний ресурс] А. В. Герасименко Вісник Університету банківської справи. 2020. № 2. С. 35–42. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2020_2_7

1. Official website of the State Statistics Service of Ukraine - [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 2. Monetary and credit and financial statistics of December 2021 / Official website of the National Bank of Ukraine - [Electronic resource]. – Access mode: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2021-12.pdf?v=4; 3. *Batkovsky V.A.* Problems of lending to small businesses / V.A. Batkovsky // Bulletin of the NBU. 2015. - April. - P. 28-33; 4. The cost of loans according to the statistical reporting of Ukrainian banks (excluding overdrafts) - [Electronic resource] - Access mode: https://bank.gov.ua/files/Procentlastb_KR.xls; 5. *G. O. Partyn, H. A. Omelyan.* Lending activities of small and medium-sized enterprises in Ukraine: modern features and ways of development. / G. O. Partyn, H. A. Omelyan // Effective